

В. І. Ляшенко,

доктор економічних наук,
ORCID 0000-0001-6302-0605,
e-mail: slaval.aenu@gmail.com,

Г. Ф. Толмачова,

кандидат економічних наук,
ORCID 0000-0001-9648-4908,
e-mail: anna_ier@ukr.net,

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

ПІДТРИМКА БІЗНЕСУ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИМОГ В УМОВАХ КРИТИЧНОГО СТАНУ ДОВКІЛЛЯ ДОНБАСУ

Постановка проблеми. Малий і середній бізнес є значним сектором сучасної економіки, складовою частиною приватного сектора. У більшості країн світу на нього доводиться 35-70% ВВП, більше половини числа зайнятих, близько 99% загального числа господарюючих суб'єктів. За останні п'ятнадцять років в Україні з'явилися мільйони підприємців і власників, попри те, що підприємницький сектор тривалий час функціонує у складних політичних та соціально-економічних умовах.

При цьому виникла необхідність скорочення дії на природне довкілля суб'єктів малого і середнього підприємництва (МСП) при виробництві товарів і послуг. Поліпшення екологічних показників також сприяє розвитку нових напрямів бізнесу для самих МСП як важливих постачальників товарів і послуг. Проте бажання і можливість МСП впровадити практики стійкого ведення бізнесу зазвичай стикаються з обмеженим ресурсним потенціалом, дефіцитом кваліфікованих кадрів і професійних знань. Дуже часто МСП просто не володіють інформацією про множини фінансово привабливих можливостей вдосконалення своїх екологічних показників. У підприємців існує помилкова думка, що охорона довкілля зв'язана з великими технічними складнощами, проблемами і витратами. Навіть коли відомо, що поліпшення екологічних показників підвищує конкурентоспроможність фірми, нестача відповідних знань і досвіду перешкоджає використанню еколого-економічно вигідних варіантів. У той же час обмеженість внутрішніх ресурсів МСП сприяє вибору стратегії розвитку з мінімальними ризиками, з меншим бажанням інвестувати в нові технології, частково і внаслідок невизначеності терміну окупності вкладених коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників проблем розвитку малого та середнього підприємництва можна виділити роботи: А. Бутенка [1], В. Ляшенка [2], С. Жу-

кова [3], Т. Коритько [4], Н. Шлафман [5] та ін. Однак у сучасних умовах реформування економіки України виникає необхідність поглибленого дослідження проблем екологічної безпеки регіонів і скорочення дії на природне довкілля суб'єктів підприємництва.

Метою статті є дослідження ключових інструментів сприяння МСП у дотриманні вимог природоохоронного законодавства і визначенні екологічних методів ведення бізнесу на основі кращого досвіду країн ЄС і ОЕСР.

З метою розбудови нової сучасної конкурентоспроможної економіки на сході України та створення додаткового поштовху для розвитку Донецької та Луганської областей Урядом України заплановано запровадження експерименту щодо формування територій пріоритетного розвитку в Донецькій та Луганській областях. Зважаючи на ключову роль виробництва у генеруванні попиту на інновації, акцент на виробничій сфері матиме вирішальне значення у відновленні економіки регіону. Для цього буде сформовано пул промислових, будівельних, логістичних, транспортних, інжинірингових, фінансових пропозицій, що можуть генерувати комплексне рішення для відновлення і модернізації регіону.

Проте сучасний стан довкілля та динаміка розвитку екологічної ситуації на території Донбасу є критичними. На території Донецької області, яка становить лише 4,4% від загальної площі України, зосереджена п'ята частина промислового потенціалу держави, 78% якого припадає на екологічно небезпечні виробництва металургійної та видобувної галузей, виробництво електроенергії й виробництво коксу [6, с. 7].

Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затвердженими Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики

України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII визначені першопричини екологічних проблем України, які характерні в першу чергу для Донбасу:

«підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;

переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через нерегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;

фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;

низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;

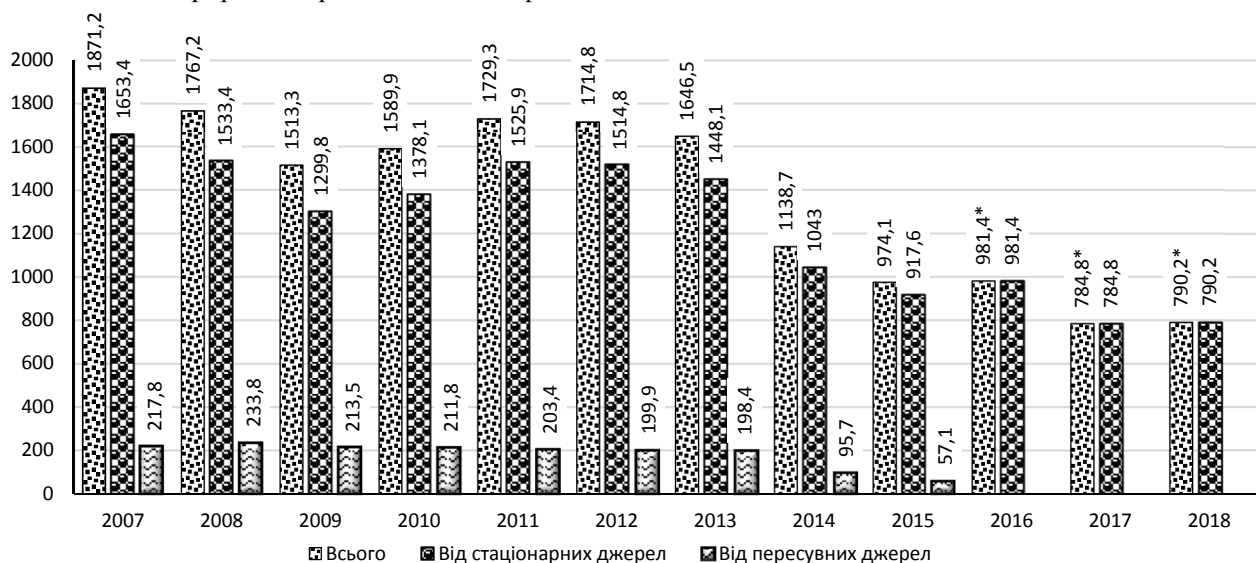
незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення;

недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінан-

сування таких заходів за залишковим принципом» [7].

Стан Донбасу загалом можна коротко визначити як катастрофу: «Катастрофа – подія, викликана руйнівними силами природи або людською діяльністю чи бездіяльністю, що серйозно загрожує та (або) завдає шкоди людському життю, здоров'ю, майну та (або) навколишньому середовищу». Ця катастрофа має соціальний, економічний, екологічний та науково-технічний виміри... Екологічний вимір: 1) ризики виходу на поверхню та підтоплення шахтними водами підземних горизонтів з питною водою і цокольних приміщень житлового сектору; 2) збільшення випадків потрапляння до житлових приміщень шахтного метану і наявна загроза витоку радіації; 3) підвищене забруднення повітря та зовнішнього середовища підприємствами ГМК і ТЕС; 4) відсутність системи моніторингу екологічних ризиків особливо на захоплених територіях у зонах проведення ООС; 5) низький рівень розвитку системи рекреації та туризму; 6) відсутність дієздатних програм моніторингу і підвищення екологічної освіченості населення; 7) відсутність державної стратегії в зменшенні залежності енергетики від вугілля та вуглецевого палива загалом [8, с. 229].

Найгострішою екологічною проблемою Донецького регіону, яка вимагає якнайшвидшого вирішення, є забруднення повітряного басейну. За інформацією Державної служби статистики України, викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення за 2018 рік на території області, підконтрольній українській владі, становлять 790,2 тис. т (31,5% від загальних викидів по Україні) та на 0,7% більше, ніж у 2017 році (рис. 1) [9]. А за 2019 рік – 773,2 тис. т, що на 2,1% менше, ніж за 2018 рік [10].

* інформація наведена без урахування викидів від пересувних джерел.

Рис. 1. Динаміка викидів забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел, тис. т/рік [9]

Щільність викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр області у 2018 році склала 29,8 т проти 29,6 т за 2017 рік, а на одну особу – 188,9 кг проти 185,9 кг [9]. Забруднюючі речовини, що визначаються в пробах повітря міст Краматорськ, Слов'янськ і Маріуполь: аміак, пил, діоксид азоту, діоксид сірки, діоксид вуглецю, фенол, формальдегід, фтористий водень. Основними забруднювачами атмосферного повітря в області залишаються підприємства вугільної промисловості, металургії та підприємства-виробники електроенергії.

Однією з основних причин надмірних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря є моральне старіння та фізичне зношення технологічного та пілогазоочисного устаткування, що не відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення встановлених законодавством нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Важливою проблемою природокористування в Донецькій області є забруднення поверхневих вод. Кількість підприємств, які здійснюють скид зворотних вод в поверхневі водні об'єкти Донецької області, у 2019 році складала 113 (17% від загальної кількості водокористувачів). Обсяг скиду становить 1145,0 млн м³. У межах Донецької області негативний вплив на формування якості в р. Сіверський До-

нець мають скиди підприємств безпосередньо в р. Казенний Торець та Кривий Торець, в який здійснюють скиди 45 підприємств із загальним обсягом скиду – 492,4 млн м³. Найбільший обсяг скиду зворотних вод до Азовського моря здійснюється підприємством галузі «чорна металургія» ПАТ «Меткомбінат «Азовсталь» (м. Маріуполь) – 555,9 млн м³ (83% від скиду по басейну) [9].

Донецька область характеризується наявністю гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей промисловості, діяльність яких призводить до накопичення великих обсягів промислових відходів (рис. 2). Обсяг утворення відходів I-III класів небезпеки в Донецькій області складає – 147,3 тис. т. Рівень утилізації відходів за 2019 рік складає 21,1% від утворених [10]. Фактичні обсяги накопичених відходів перевищують ті, що відображені у статистичній звітності, оскільки збанкрутілі та непрацюючі підприємства, які раніше накопичили значні обсяги відходів, не враховуються під час проведення державних статистичних спостережень. Місця видалення відходів, які розташовані на території таких підприємств, негативно впливають на стан довкілля. Спостерігається вкрай низький рівень заміщення первинних природних ресурсів за рахунок використання відходів виробництва чи побічних продуктів (у тому числі шлаків).

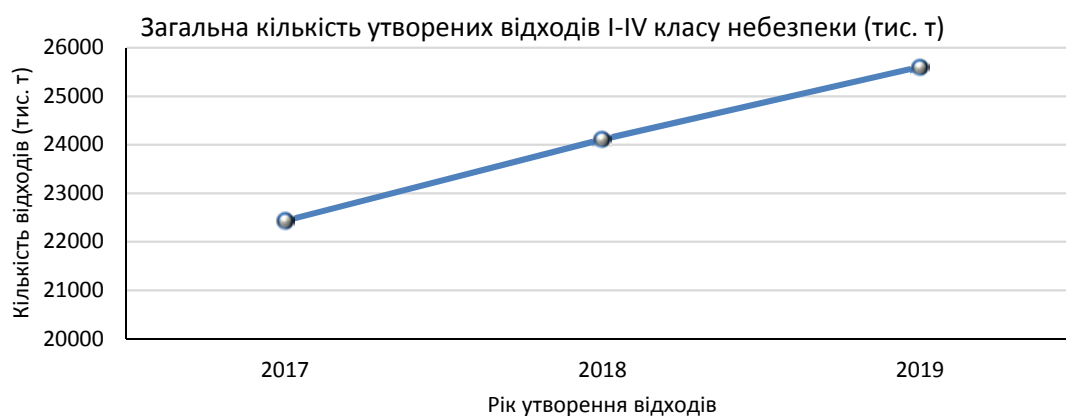

Рис. 2. Динаміка утворення відходів від промислових підприємств області [9]

На території області створена потужна техносфера, що включає значні промислові підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетики, важкого машинобудування та будівельних матеріалів, родовища корисних копалин. Висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури в поєднанні із значною щільністю населення створили величезне навантаження на біосферу – найбільше в Україні та Європі.

Донецька область має розвинутий підприємницький сектор. За даними Державної служби статистики станом на 1 січня 2020 року на території Донецької області налічувалось 65107 суб'єктів малого і середнього підприємництва, з яких 578 (або

0,9%) – середні підприємства, 9691 (або 14,9 %) – малі підприємства, з них 8391 (або 12,9%) – мікропідприємства, 54838 – фізичні особи-підприємці, з яких 15 (або 0,02%) – суб'єкти середнього підприємництва, 54823 (або 84,2%) – суб'єкти малого підприємництва. При цьому порівняно з 2018 роком кількість малих підприємств збільшилась на 5,3%, кількість середніх підприємств – на 14,9, кількість фізичних осіб-підприємців – на 4,6%. Після зниження у 2018 році показника кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення з 24 до 22 одиниць (- 8,3%), у 2019 році цей показник відновив свої позиції та знову склав 24 одиниці. Показник кількості фізичних осіб-підприємців (суб'єктів малого підприємництва) у роз-

рахунку на 10 тис. осіб наявного населення у 2018 році склав 125 осіб, тоді як у 2019 році цей показник підвищився і склав 133 особи (+ 6,4%) [10].

У структурі малих підприємств за видами економічної діяльності, як і раніше, превалюють сфери діяльності не виробничого характеру. Кількість ма-

лих підприємств, які займалися оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів, хоча й зменшується з кожним роком, але продовжує складати найбільшу питому вагу в загальній кількості підприємств (27,6%) (рис. 3).

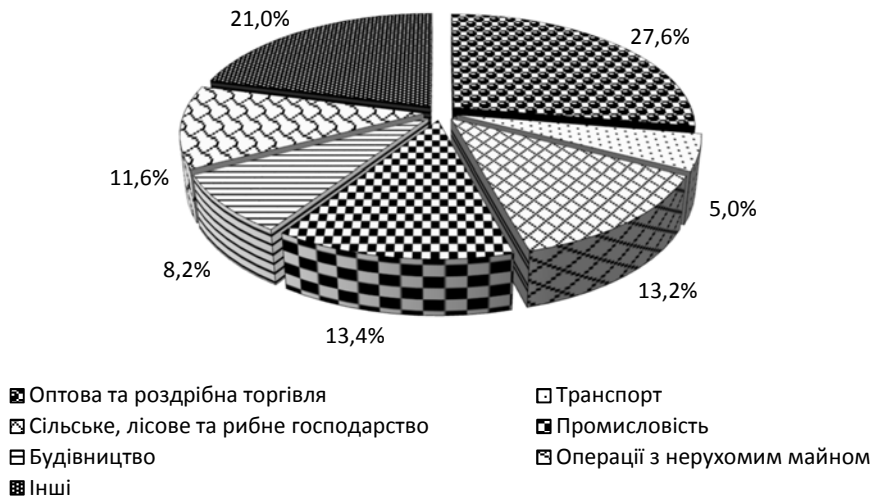

Рис. 3. Структура малих підприємств за видами економічної діяльності [11]

Серед підприємств середнього бізнесу 35,5% припадало на підприємства, що займаються промисловими видами діяльності; 17,3% – охороною здоров'я та наданням соціальної допомоги; 11,6% –

сільським, лісовим та рибним господарством, 11,2% – оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів (рис. 4).

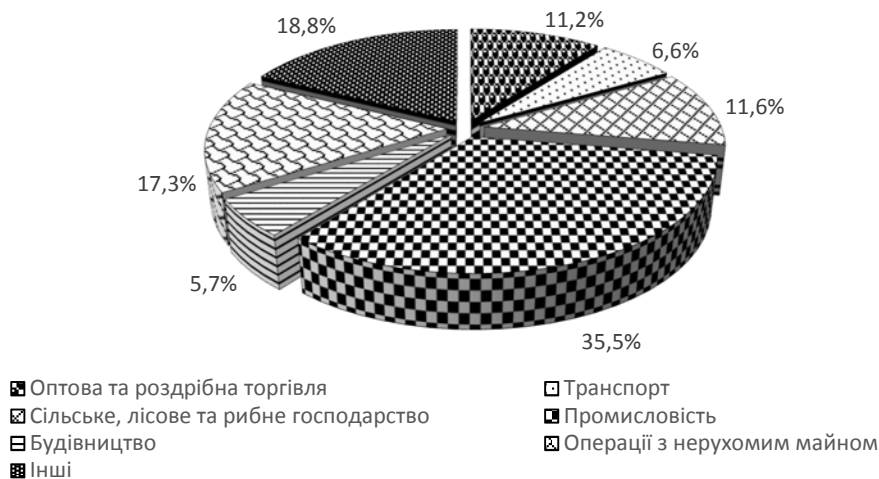

Рис. 4. Структура середніх підприємств за видами економічної діяльності [11]

Майже 70% підприємств, які забезпечували сільськогосподарське виробництво в регіоні, складають фермерські господарства. Протягом останніх років як в Україні в цілому, так і в Донецькій області зокрема, спостерігається тенденція зменшення кількості фермерських господарств та збільшення площі сільськогосподарських угідь, які знаходяться у їх користуванні. Станом на 01.11.2019 року кількість фермерських господарств в області склала 892 одиниці, що на 3,9% менше рівня попереднього року. В користуванні фермерських господарств знаходи-

лось майже 184,7 тис. га сільськогосподарських угідь, що на 1,0% більше, ніж у 2018 році [11].

У структурі фізичних осіб-підприємців за видами економічної діяльності значно превалюють сфери діяльності не виробничого характеру. Кількість фізичних осіб-підприємців, які займалися оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів складає 55,3%. На частку фізичних осіб-підприємців в промисловості і будівництві доводиться відповідно 4,5 і 1,4%, але враховуючи, що загальна кількість цих підпри-

емницьких структур – 54838 одиниць, то в промисловості і будівництві працюють 2473 і 758 одиниць відповідно.

Реалізація нової Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей, що передбачатиме стимулюючі умови у сфері оподаткування, кредитування та митної політики, створить сприятливий бізнес-клімат для суб'єктів господарювання і спричинить їх стійке зростання. Тому на етапі стратегічного планування необхідно зосередитися на всебічному аналізі можливого впливу планованої діяльності на довкілля та використовувати результати цього аналізу для запобігання або пом'якшення екологічних наслідків.

У розвинених країнах проблеми збереження природи знаходяться серед пріоритетів розвитку вже більше за півстоліття. Про це свідчать наявність комплексних державних природоохоронних програм і розвинутого законодавства, що жорстко регламентує захист екології, діяльність впливових політичних партій «зелених», громадських організацій, що борються за охорону довкілля, і т.д. Найважливішу роль у справі охорони довкілля в розвинених країнах відіграє соціально відповідальний бізнес. Передові компанії останніми роками займають усе більш активну природоохоронну позицію і не лише дотримуються екологічного законодавства, але і самі виступають з ініціативами, спрямованими на посилення природоохоронних норм у своїх корпораціях, які нерідко бувають жорсткішими, ніж навіть прописані в законодавстві.

Забезпечення дотримання екологічних вимог суб'єктами середнього і малого підприємництва є серйозною проблемою для природоохоронних органів у всьому світі, не в останню чергу тому, що для цієї категорії підприємств характерні особливості, що ускладнюють застосування традиційних методів дотримання виконання вимог. Кількісне визначення дії на довкілля, пов'язаної з діяльністю МСП, є важливою передумовою для вироблення адекватної екологічної політики відносно цих компаній, а також стратегій і програм по забезпеченню дотримання ними нормативно-правових вимог.

Сукупний ефект від діяльності великої кількості МСП може призводити до серйозних екологічних проблем. Дії МСП промислового сектору в цілому приділяється достатня увага, оскільки в процесі виробництва вони споживають енергію і природні ресурси, одночасно створюючи відходи і забруднюючи довкілля. У той же час не слід нехтувати і дією компаній, працюючих у сільському господарстві і сфері послуг. МСП усіх галузей можуть впливати негативно на біорізноманітність унаслідок свого впливу на місця життя, особливо на територіях, уразливих з екологічного погляду.

Згідно з оцінками доповіді про дію МСП на довкілля, підготовленої компанією ECOTEC Research and Consulting за замовленням Європейської Комісії, на МСП доводяться до 60% відходів вироб-

ництва і 80% випадків забруднення довкілля в Англії й Уельсі. За оцінками Екологічного центру Уельсу, на МСП, які складають 97% компаній у сільських областях Уельсу, припадає близько 91% відходів, що утворюються в цій місцевості [12].

У дослідженні, виконаному в Нідерландах організацією TNO1, відзначається, що невеликі промислові об'єкти приводять до істотного збільшення навантаження на довкілля (близько 50%) по ряду забруднюючих речовин, передусім, по азоту, фосфору, важким металам, деяким пестицидам, озоноруйнуючим речовинам, а також легким органічним сполукам (ЛОС). Вони вносять вклад у процеси закислення довкілля й є істотним джерелом відходів як небезпечних, так і безпечних. Дія МСП особливо істотна в таких галузях, як: сільське господарство, зокрема, інтенсивні методи тваринництва, будівництво, видалення і вторинна переробка відходів, харчова промисловість, виробництво будматеріалів, виробництво металевої й електротехнічної продукції [13].

У той же час, МСП здатні внести вклад у забезпечення екологічно стійкого розвитку, оскільки деякі з них активно беруть участь у виробництві екологічно значимої продукції і послуг. Компанії, працюючі у сфері екологічного консалтингу (наприклад, у сфері екологічного менеджменту, чистішого виробництва, управління відходами і т.п.) часто належать до категорії МСП. Деякі МСП пропонують послуги з ландшафтної планування, дослідження забруднених майданчиків, рекультивациі і відновлення порушених земель. МСП також часто служать центрами продажів чистіших технологій і середовищезахисного устаткування.

Найважливішим чинником, що впливає на поведінку малих підприємств відносно дотримання нормативно-правових вимог у сфері охорони довкілля, є недостатній рівень компетентності і наявного потенціалу, необхідних для прийняття екологічно стійких підходів до промислового розвитку. Багато МСП не мають у розпорядженні інформації про сучасні організаційні і технічні рішення, що дозволяють підвищити екологічну (а іноді й економічну) результативність. Це відбувається на тлі загального недоліку як управлінських і технічних навичок в середовищі МСП, так і людських ресурсів для виконання певних завдань, особливо якщо ці завдання вважаються такими, що не мають відношення до основної діяльності організації. МСП також мають у розпорядженні менші фінансові ресурси для інвестицій в організаційні і технічні рішення, які могли б підвищити екологічну стійкість їх діяльності. Нарешті, на відміну від великих підприємств, МСП значно меншою мірою заклопотані своєю репутацією «екологічно свідомої» компанії в очах широкої громадськості.

Подолання недоліків у сфері дотримання екологічних вимог малими і середніми підприємствами залежить від ряду критичних чинників, включаючи:

1) посилення стимулів для дотримання вимог, включаючи ясніші вигоди неекологічного характеру, що дозволяють підвищити мотивацію МСП;

2) достатнє знання про дію підприємства на довкілля, а також організаційні і технічні інструменти, що дозволяють понизити цю дію;

3) зміцнення потенціалу з точки зору ресурсів, якості управління, взаємодії із зацікавленими сторонами і т.д.

Прогрес у сфері дотримання екологічних вимог сповільниться, якщо МСП не розглядатимуть себе в якості елементів ширшої динамічної системи, що об'єднує ділових партнерів і споживачів, державні і фінансові інститути, науково-дослідні й інші організації, а також суспільство в цілому (рис. 5).

Рис. 5. Динамічна система поліпшення екологічної результативності

Взаємодії між різними сторонами в такій системі можуть використовуватися для систематичного підвищення екологічної результативності МСП за допомогою таких заходів, як:

1) ефективні потоки інформації від зовнішніх зацікавлених сторін;

2) тиск зовнішніх зацікавлених сторін у напрямі реалізації конкретних заходів щодо зниження негативної дії або поліпшення екологічної результативності в цілому;

3) технічна і фінансова допомога зовнішніх зацікавлених сторін (рис. 6).

Різні зацікавлені сторони можуть чинити тиск на підприємства у напрямі підвищення екологічної результативності останніх різноманітними способами:

1) державні органи можуть використати поєднання різних інструментів регулювання, включаючи видачу екологічних дозволів, платежі за забруднення довкілля, механізми закупівель для державних потреб тощо, для стимулювання підвищення екологічної результативності і встановлення відповідних цілей. Підвищенню ефективності інструментів регулювання може сприяти їх адаптація з урахуванням специфіки МСП (наприклад, загальне навантаження на МСП, пов'язане з державним регулюванням, може бути менше, ніж у разі великих підприємств);

2) споживачі можуть віддавати перевагу продукції, що чинить меншу дію на довкілля упродовж усього життєвого циклу;

3) інвестори і банки можуть оцінювати можливість екологічну відповідальність підприємств і враховувати екологічні ризики при наданні фінансування;

4) постачальники і клієнти-посередники можуть вимагати від своїх ділових партнерів систематичного застосування певних заходів щодо зниження дії, а також певного рівня екологічної результативності;

5) екологічні й інші інвестиційні фонди, у тому числі створені за участю організацій-донорів, можуть надавати фінансування для певних проєктів, зокрема, по розвитку чистішого виробництва;

6) посилення тиску громадськості на підприємства у напрямі реалізації заходів для зниження дії на довкілля.

Подібні механізми квазірегулювання за участю третіх сторін можуть бути ефективнішими, ніж пряме втручання держави, і більш охоче прийматися бізнесом. Проте існує певна байдужість з боку споживачів відносно екологічної результативності МСП, особливо «мікропідприємств». Це є негативним стимулом з точки зору екологічної результативності МСП.

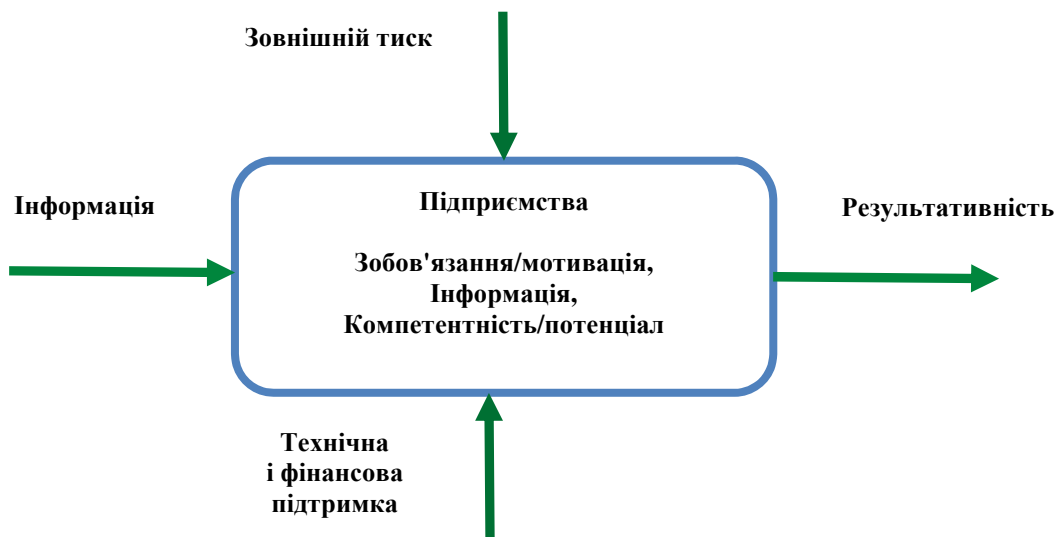

Рис. 6. Умови ефективного реалізації заходів щодо забезпечення стійкого розвитку в промисловості і сприяючі цьому зовнішні чинники

Одне з можливих рішень, що дозволяють МСП здолати традиційні екологічні проблеми і недолік людського потенціалу, – розвиток горизонтальної мережевої взаємодії з іншими фірмами, що знаходяться в аналогічному положенні. В деяких випадках така взаємодія організовується за ініціативою або під керівництвом державних або квазідержавних регулюючих організацій на тимчасовій основі, з основною метою підвищення рівня екологічного менеджменту місцевих МСП. В інших випадках ініціатива розвитку взаємодії належить самим МСП, що прагне до спільної мобілізації знань і ресурсів, особливо, коли вони стикаються з схожими проблемами або можливостями.

Інструменти, що дозволяють підвищити міру дотримання екологічних вимог і екологічну результативність підприємств, можна розділити на дві групи: 1) інструменти, вживані самими підприємствами добровільно або в якості реакції на ті або інші нормативні вимоги; 2) ініціативи державних органів. Дія цих інструментів може бути підкріплена участю зацікавлених сторін та ініціативами, заснованими на ринкових механізмах.

Міра використання відповідних інструментів залежить від рівня мотивації МСП, їх інформованості і потенціалу. Як було відмічено вище, для того щоб спонукати МСП до використання цих інструментів, зазвичай потрібні зовнішні стимули і підтримка. У цьому контексті першим кроком державних органів має бути визначення стимулів для МСП і оцінка їх потреб у зміцненні потенціалу. Для виконання цього завдання самі державні органи повинні придбати достатні знання. Сприяння зміцненню потенціалу МСП і їх підтримка будуть логічним продовженням цієї діяльності.

Найважливіший елемент розробки програм підтримки дотримання нормативних вимог – визначення ефективних механізмів, що не вимагають над-

мірних ресурсів від держави. Очевидною відправною точкою є оцінка потенціалу державних органів у сфері розробки і реалізації таких програм, а також цілеспрямовані дії з розвитку цього потенціалу. Інформація про розроблені ініціативи щодо підтримки дотримання нормативних вимог повинна широко публікуватися.

Слід також розглянути можливості для залучення третіх сторін. Прагнення і можливості останніх вплинути на поведінку МСП залежатимуть від їх власної обізнаності, компетентності і доступу до інформації про екологічну результативність МСП і міри дотримання ними екологічних вимог.

Конкретні заходи інституціонального характеру можуть сприяти успіху державних ініціатив щодо підтримки дотримання нормативних вимог. У рамках природоохоронних структур увесь спектр завдань по взаємодії з МСП, включаючи сприяння дотриманню ними нормативних вимог, може бути покладений на один провідний підрозділ або розподілений між декількома підрозділами. Переважна модель у кожному конкретному випадку залежатиме від загальної організаційної структури природоохоронних органів.

Досить часто в природоохоронних органах існують спеціалізовані підрозділи, орієнтовані на сприяння в дотриманні вимог, наприклад, інформаційні центри. У складі американського Агентства з охорони довкілля (ЕРА) є унікальний підрозділ – Офіс Уповноваженого (омбудсмена) по малому бізнесу. Уповноважений розглядається як інстанція, в чій функції входить об'єктивний дозвіл конфліктів, а також як незалежне й об'єктивне джерело достовірної інформації для широкої громадськості і конкретної цільової аудиторії (МСП) [7]. Подібні підрозділи повинні мати достатні повноваження для здійснення своїх функцій і забезпечення співпраці з боку інших природоохоронних органів.

З метою створення сприятливих умов для такої співпраці усередині природоохоронних органів (а також з іншими зацікавленими сторонами усередині і поза державними інститутами) може виявитися необхідною розробка стратегії сприяння дотримання вимог. Подібний документ не лише надасть відповідним підрозділам мандат для їх подальшої роботи, але і дозволить визначити пріоритети і послідовність дій, особливо в умовах обмежених ресурсів, виділених на цей напрям діяльності.

Міжнародна співпраця може виявитися корисним засобом, що дозволяє хоч би частково компенсувати неолік ресурсів. Оскільки багато проблем, з якими стикаються МСП в різних країнах, а також їх рішення мають схожу природу, може бути виправданим, наприклад, такий крок, як передача керівництва по дотриманню вимог у рамках передачі ноу-хау.

Висновки та рекомендації. Нормативно-правова база України більшою мірою сприяє розвитку МСП і передбачає зниження адміністративного навантаження на підприємства, а також цільову підтримку малого і середнього бізнесу. У руслі цих тенденцій природоохоронні органи України отримали серйозний мандат на діяльність щодо підтримки дотримання екологічних вимог. Основна мета цієї діяльності полягає в розробці і реалізації орієнтованого на результат і погодженого підходу до підвищення обізнаності з природоохоронних питань і екологічної результативності малого і середнього бізнесу.

На регіональному та місцевому рівні необхідно:

1) поліпшити розуміння різноманітності МСП, їх потреб і найбільш ефективних методів роботи з ними;

2) розробити і впровадити інструменти, сприяючи екологічно відповідальній поведінці в секторі МСП;

3) розширити участь зацікавлених сторін у процесі підтримки дотримання екологічних вимог.

Діяльність природоохоронних органів України відносно дотримання екологічних вимог суб'єктами МСП необхідно здійснювати за наступними напрямками:

1. Аналіз значення МСП для довкілля і навчання персоналу для забезпечення кращого розуміння проблем, пов'язаних з природоохоронним регулюванням цих підприємств, а також знайомства з конкретними інструментами, які можуть бути використані для цих цілей. Призначення «Уповноваженого по малому і середньому бізнесу», який представлятиме і захищатиме інтереси малого і середнього бізнесу усередині природоохоронних органів.

2. Забезпечення легкого доступу до інформації і підтримка регулярного діалогу, включаючи: а) он-лайн доступ до законів і підзаконних актів; б) аналіз і поширення інформації про екологічну ре-

зультативність і потреби МСП; в) отримання зворотного зв'язку від МСП.

3. Удосконалення процедурних аспектів, включаючи: а) забезпечення участі МСП у процесах, пов'язаних з регулюванням; б) подальше спрощення підходів до видачі дозволів і відповідних процедур; в) встановлення чітких вимог по виробничому моніторингу, адаптованих до специфіки МСП, та інтеграція екологічної звітності підприємств; г) спрощення інспекцій і їх координація з іншими органами.

4. Сприяння в дотриманні екологічних вимог і заохочення передового досвіду, включаючи: а) розробку довідкових матеріалів для МСП; б) сприяння впровадженню систем екологічного менеджменту і підходів чистішого виробництва; в) сприяння розробці учбових програм по системах екологічного менеджменту і підходах чистішого виробництва, адаптованих до потреб МСП; г) формування механізмів взаємодії з МСП (наприклад, безпосередній обмін інформацією при відвідуванні об'єктів і під час зустрічей, або створення інструментів на основі інформаційних технологій); д) сприяння громадському визнанню компаній, що дотримуються екологічних вимог або виходять за межі простого дотримання.

5. Розвиток співпраці з недержавними зацікавленими сторонами, включаючи: а) створення умов для розвитку непрямих механізмів регулювання за участю третіх сторін; б) сприяння розвитку мережевої взаємодії по екологічних проблемах між підприємствами; в) заохочення зусиль університетів по введенню учбових курсів і програм, спрямованих на розширення місцевих знань по системах екологічного менеджменту, підходах чистішого виробництва, екомаркуванню й іншим інструментам екологічної політики.

Потрібне подальше уточнення і визначення пріоритетів пропонованих дій на основі аналізу потенційної ефективності різних інструментів з урахуванням економічної і соціальної обстановки, що динамічно змінюється, людського потенціалу і фінансової здійсненності. Крім того, потрібна координація передбачуваних дій з іншими ініціативами, спрямованими на сектор МСП. Нарешті, необхідно повною мірою використати переваги роботи в партнерстві з недержавним сектором.

Література

1. Бутенко А. І.; Шлафман Н. Л. Методологічні засади подолання диспропорцій розвитку підприємницького сектору як складової сталого розвитку економіки України. *Вісник економічної науки України*. 2015. № 1 (28). С. 34–38.

2. Бутенко А. І., Войнаренко М. П., Ляшенко В. І. та ін. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу : моногр. / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2011. 326 с.

3. Жуков С., Дюгованець О., Балко О. Мале підприємство в Україні: роль, стан і перспективи роз-

виту в період соціально-економічних потрясінь. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 1(36). С. 40-43.

4. Коритько Т. Ю., Осадча Н. В., Толмачова Г. Ф. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 2 (60). С. 4-9. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2\(60\)-4-9](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2(60)-4-9).

5. Бутенко А. І., Шлафман Н. Л. Напрямки дерегуляції діяльності малих підприємницьких структур в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2012. № 1 (21). С. 30-33.

6. Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Додаток до Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL: <https://dn.gov.ua/ua>.

7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

8. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Харазішвілі Ю. М., Кучеров А. В., Коритько Т. Ю. Локалізація та ліквідація наслідків катастрофи довкілля на Донбасі. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 3 (57). С. 217-240. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-3\(57\)-217-240](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-3(57)-217-240).

9. Звіт про стратегічну екологічну оцінку. Додаток до Регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Донецькій області на 2021-2022 роки». URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded>.

10. Сайт Головного управління статистики у Донецькій області. URL: http://donetskstat.gov.ua/statinform1/activity_pidpr.php.

11. Проект регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2021-2022 рр. URL: <https://dn.gov.ua/ua>.

12. Commission of the European Communities. (2000). Report on SMEs and the Environment. Produced by Ecotec Research and Consulting.

13. Austrian Institute for Small Business Research. (1999). Economic Performance Database.

References

1. Butenko, A. I., Shlafman, N. L. (2015). Methodological principles of overcoming of disproportions of development an enterprise to the sector as a constituent of steady development of economy of Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (28), pp. 34-38 [in Ukrainian].

2. Butenko, A. I., Voynarenko, M. P., Lyashenko, V. I. et al. (2011). Modernizatsiya melhanyzmiv rozvydku malaho ta serednoho biznesu [Modernization of small and medium business development mechanisms]. Donetsk, IIE of NAS of Ukraine. 326 p. [in Ukrainian].

3. Zhukov, S., Dyuhovanets, O., Balko, O. (2019). Male pidpryyemnytstvo v Ukrayini: rol, stan, I perspektvy rozvydku v period sitsiakno-ekonomichnykh potryasin. [Small business in Ukraine: role, state and prospects of development in the period of socio-economic shocks]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (36), pp. 40-43 [in Ukrainian].

4. Korytko, T., Osadcha, N., Tolmachova, A. (2020). Problems of Small and Medium Business Development. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2 (60), pp. 4-9. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2\(60\)-4-9](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2(60)-4-9) [in Ukrainian].

5. Butenko, A. I., Shlafman, N. L. (2012). Directions of deregulation of activity of small enterprise structures are

in Ukraine. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (21), pp. 30-33 [in Ukrainian].

6. A report is on a strategic ecological estimation. Appendix to Strategy of development of the Donetsk area on a period 2027 to. Retrieved from <https://dn.gov.ua/ua> [in Ukrainian].

7. On Basic principles (strategy) of public ecological policy of Ukraine on a period 2030 to: Law of Ukraine from February, 28 in 2019 № 2697-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> [in Ukrainian].

8. Ivanov, S., Lyashenko, V., Kharazishvili, Yu., Kucherov, A., Korytko, T. (2019). Localization and elimination of the consequences of the environmental catastrophe in the Donbass. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 3 (57), pp. 217-240. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-3\(57\)-217-240](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-3(57)-217-240) [in Ukrainian].

9. A report is on a strategic ecological estimation. Appendix to the Regional program of development of small and middle enterprise in the Donetsk area on 2021-2022. Retrieved from <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded> [in Ukrainian].

10. Site of Main administration of statistics is in the Donetsk area. Retrieved from http://donetskstat.gov.ua/statinform1/activity_pidpr.php [in Ukrainian].

11. Project of the regional program of development of small and middle enterprise on 2021-2022. Retrieved from <https://dn.gov.ua/ua> [in Ukrainian].

12. Commission of the of European Communities. (2000). Report of on of SMEs of and the of Environment. Produced of by of Ecotec Research and of Consulting.

13. Austrian Institute for of Small Business Research. (1999). Economic Performance Database.

Ляшенко В. І., Толмачова Г. Ф. Підтримка бізнесу щодо дотримання екологічних вимог в умовах критичного стану довкілля Донбасу

Статтю присвячено дослідженню ключових інструментів сприяння суб'єктам малого та середнього підприємництва (МСП) у дотриманні вимог природоохоронного законодавства і визначенні екологічних методів ведення бізнесу на основі кращого досвіду країн ЄС і ОЕСР. За останні п'ятнадцять років в Україні з'явилися мільйони підприємців і власників. При цьому виникла необхідність скорочення дії на природне довкілля МСП при виробництві товарів і послуг. Авторами статті розглянуто сучасний стан довкілля та динаміку розвитку екологічної ситуації на території Донбасу у зв'язку з тим, що урядом України заплановано запровадження експерименту щодо формування територій пріоритетного розвитку в Донецькій і Луганській областях. У статті висвітлено тенденції розвитку МСП в Донецькій області, які свідчать про зростання підприємницького сектору регіону.

Авторами проведено дослідження зарубіжного досвіду забезпечення дотримання екологічних вимог суб'єктами МСП. Забезпечення дотримання екологічних вимог суб'єктами МСП є серйозною проблемою для природоохоронних органів у всьому світі, не в останню чергу тому, що для цієї категорії підприємств характерні особливості, що ускладнюють застосування традиційних методів дотримання виконання вимог. Кількісне визначення дії на довкілля, пов'язаної з діяльністю МСП, є важливою передумовою для вироб-

лення адекватної екологічної політики відносно цих компаній, а також стратегій і програм щодо забезпечення дотримання ними нормативно-правових вимог. Нормативно-правова база України більшою мірою сприяє розвитку МСП і передбачає зниження адміністративного навантаження на підприємства, а також цільову підтримку малого і середнього бізнесу. У руслі цих тенденцій основна мета діяльності природоохоронних органів України полягає в розробці і реалізації орієнтованого на результат і погодженого підходу до підвищення обізнаності з природоохоронних питань і екологічної результативності малого і середнього бізнесу. Запропоновано рекомендації щодо підтримки дотримання екологічних вимог суб'єктами МСП України.

Ключові слова: бізнес, мале та середнє підприємництво, суб'єкт малого та середнього підприємництва, довкілля, екологічні вимоги, екологічна ситуація.

Lyashenko V., Tolmacheva A. Business comp-liance support environmental requirements in a critical state of the environment of Donbass

The article is sanctified to research of key instruments of assistance to the small and middle business (SMB) entities in the observance of requirements of nature protection legislation and determination of ecological methods of doing business on the basis of the best experience of countries of EU and OERS. For the last fifteen years millions of businessmen and proprietors appeared in Ukraine. Thus there was a necessity of reduction of operating on the natural environment of SMB at producing goods and services. The authors of the article are consider the modern state of environment and loud speaker of development of ecological situation on territory of Donbas in connection with that Government of Ukraine is pre-arrange the input of experiment in relation to forming of territories of priority development in the Donetsk and Lugansk areas. In the article progress of SMB trends are reflected in the Donetsk area, that testify to the increase of enterprise sector of region.

Authors are conduct research of foreign experience of providing of observance of ecological requirements by the subjects of SMB. Providing of observance of ecological requirements the subjects of SMB are by a serious problem for nature protection organs in the whole world, not in the last turn because for this category of enterprises characteristic features that hamper application of traditional methods of observance of implementation of requirements. Quantitative determination of operating on an environment, related to activity of SMB, is important pre-condition for making of adequate ecological policy in relation to these companies, and also strategies and programs in relation to providing of inhibition by them normatively-legal requirements. The Normatively-legal base of Ukraine in a greater degree assists to development of SMB and foresees the decline of the administrative loading on enterprises, and also having a special purpose support of small and middle business. In the river-bed of these tendencies the primary purpose of activity of nature protection organs of Ukraine consists in development and realization oriented to the result and the concerted going near the increase of awareness on nature protection questions and ecological effectiveness of small and middle business. Recommendations are offered in relation to support of observance of

ecological requirements by the subjects of SMB of Ukraine.

Keywords: business, small and medium entrepreneurship, small and middle business, environment, ecological requirements, ecological situation.

Ляшенко В. І., Толмачева А. Ф. Піддержка бізнеса в соблюденні екологіческих требованій в условиях критического состояния окружающей среды Донбасса

Статья посвящена исследованию ключевых инструментов содействия субъектам малого и среднего предпринимательства (МСП) в соблюденні требований природоохранного законодательства и определении экологических методов ведения бизнеса на основе лучшего опыта стран ЕС и ОЭСР. За последние пятнадцать лет в Украине появились миллионы предпринимателей и собственников. При этом возникла необходимость сокращения действия на природную окружающую среду МСП при производстве товаров и услуг. Авторами статьи рассмотрено современное состояние окружающей среды и динамика развития экологической ситуации на территории Донбасса в связи с тем, что правительством Украины запланировано проведение эксперимента по формированию территорий приоритетного развития в Донецкой и Луганской областях. В статье отражены тенденции развития МСП в Донецкой области, которые свидетельствуют о росте предпринимательского сектора региона.

Авторами проведено исследование зарубежного опыта обеспечения соблюдения экологических требований субъектами МСП. Обеспечение соблюдения экологических требований субъектами МСП является серьезной проблемой для природоохранных органов во всем мире, и в первую очередь потому, что для этой категории предприятий характерны особенности, которые затрудняют применение традиционных методов соблюдения выполнения требований. Количественное определение действия на окружающую среду, связанного с деятельностью МСП, является важной предпосылкой для выработки адекватной экологической политики относительно этих компаний, а также стратегий и программ по обеспечению соблюдения ими нормативно-правовых требований. Нормативно-правовая база Украины в большей степени содействующая развитию МСП, предусматривает снижение административной нагрузки на предприятия, а также целевую поддержку малого и среднего бизнеса. В русле этих тенденций основная цель деятельности природоохранных органов Украины заключается в разработке и реализации ориентированного на результат и согласованного подхода к повышению осведомленности по природоохранным вопросам и экологической результативности малого и среднего бизнеса. Предложены рекомендации относительно поддержки соблюдения экологических требований субъектами МСП Украины.

Ключевые слова: бизнес, малое и среднее предпринимательство, субъект малого и среднего предпринимательства, окружающая среда, экологические требования, экологическая ситуация.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2020

Прийнято до друку 16.03.2021